

راهبردهای والدین در مواجهه با تاثیر فضای مجازی بر ارزش های اخلاقی فرزندان

از منظر اسلام

حسنا حسنبیگی، مریم کرمی چمه¹

چکیده

خانواده موثرترین محیطی است که انسان از آن تاثیر می پذیرد. درزندگی امروزی، با ورود فضای مجازی به محیط خانواده ها، تغییرات فراوانی در ارزش های اخلاقی فرزندان نسل جدید، به وجود آمده است. فضای مجازی با هدف قرار دادن این ارزش ها در صدد کمرنگ کردن و تضعیف این ارزش ها در فرزندان نسل جدید می باشد. پژوهش حاضر با روش توصیفی-تحلیلی و با کمک مطالعات کتابخانه ای بر آن است تا راهبردهای والدین را در مواجهه با این تاثیرات از منظر تعالیم اسلامی مورد واکاوی قرار دهد. بر اساس یافته ها، فضای مجازی بر تضعیف حیا و عفت، که والاترین ارزش اخلاقی در اسلام به شمار می رود؛ بیشترین تاثیر را بر جای گذاشته است و از میان راهبردهایی که والدین در مواجهه با فضای مجازی می توانند اتخاذ کنند، راهبردهای تربیتی بیشترین تاثیر را در مقابله با تاثیر فضای مجازی بر ارزش های اخلاقی فرزندان؛ دارند.

کلیدواژه ها: راهبردهای والدین، تاثیر، ارزش های اخلاقی، فضای مجازی، فرزندان.

¹ طلبه های سطح دو ، مدرسه علمیه تخصصی الزهرا (س) ، شهرستان صحنه ، استان کرمانشاه.

دنیای امروز با سرعتی شگرف در حال تحول است و یکی از برجسته‌ترین نمادهای این تحول، گسترش فراگیر و نفوذ عمیق فضای مجازی در تار و پود زندگی روزمره، به‌ویژه در میان قشر جوان و نوجوان است. این اقیانوس بیکران اطلاعات و ارتباطات، با وجود فرصت‌های بی‌شمار برای یادگیری، تعامل و سرگرمی، چالش‌ها و تهدیدهای بالقوه‌ای را نیز به همراه دارد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها، تاثیرگذاری بر شکل‌گیری و تثبیت ارزش‌های اخلاقی در فرزندان است. در عصری که مرزهای جغرافیایی و زمانی درهم شکسته و دسترسی به محتوا به سهولت امکان‌پذیر است، هویت اخلاقی نسل آینده در معرض بمباران مفاهیم، دیدگاه‌ها و الگوهایی قرار دارد که لزوماً با مبانی فرهنگی و دینی جامعه همسو نیست.

اهمیت موضوع زمانی مشخص می‌شود که والدین به عنوان اولین و بنیادی‌ترین نهاد هدایتگر و تربیت‌کننده فرزندان، اهمیتی دوچندان پیدا می‌کند. با توجه به مبانی و تعالیم دین مبین اسلام که همواره بر اهمیت تربیت صحیح، پاسداری از فطرت پاک انسانی و هدایت اخلاقی تاکید ورزیده است، بررسی راهبردهای والدین در مواجهه با چالش‌های اخلاقی فضای مجازی از منظر اسلام، موضوعی حیاتی و درخور توجه است.

این مقاله با هدف بررسی جامع تاثیرات فضای مجازی بر ارزش‌های اخلاقی فرزندان و ارائه راهبردهای عملی و مبتنی بر تعالیم اسلامی برای والدین، تدوین شده است. ابتدا به تشریح ابعاد و جنبه‌های مختلف تاثیرگذاری فضای مجازی بر روی ارزش‌های اخلاقی در میان نسل جوان پرداخته خواهد شد. سپس، با تکیه بر منابع اسلامی، راهکارها و شیوه‌هایی که والدین می‌توانند برای هدایت فرزندان خود در این محیط پیچیده به کار گیرند، مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. امید است این پژوهش بتواند چراغ راهی برای والدین گرامی در مسیر تربیت نسلی سالم، اخلاق‌مدار و متعهد به ارزش‌های دینی در عصر دیجیتال باشد.

راهبردهای والدین در مواجهه با تاثیر فضای مجازی بر ارزش‌های اخلاقی فرزندان از منظر اسلام چیست؟

فضای مجازی چه تاثیری بر ارزش های اخلاقی در فرزندان می گذارد؟

والدین چه راهبردهایی در مواجهه با این تاثیرها دارند؟

در پیشینه موضوع می توان به آثاری چون آسیب های فضای مجازی بر کودکان و نوجوانان: راهنمای عملی والدین و بررسی فرصت ها و تهدیدها از محمد زهره وند و محمدسینا یعقوب نژاد اشاره نمود که نویسندگان در آن به بررسی مواردی چون فضای مجازی، کودک و نوجوان، اعتماد به نفس، دور شدن از واقعیت، ارتباط انسانی، وابستگی و استفاده به فضای مجازی و.. از دیدگاه اندیشمندان غربی پرداخته است. و نیز میتوان آثاری چون « میزان شناخت والدین دانش آموزان درباره نقش آموزشی فضای مجازی» از عباس اسدی و مهسا بخارایی را می توان برشمرد که نویسندگان در آن به بررسی نظریه دیدگاه های مختلف درباره میزان آگاهی والدین درباره نقش آموزشی فضای مجازی پرداخته اند. و نیز « کودک و فضای مجازی: تحلیل میانجیگری والدین در استفاده کودکان از اینترنت» از معصومه تقی زادگان که نویسنده در آن به نقش والدین در کنترل استفاده کودکان از اینترنت پرداخته است.

وجه تمایز این پژوهش با سایر پژوهش های انجام شده در این زمینه در این است که در این پژوهش بطور خاص و ویژه تاثیری که فضای مجازی بر ارزش های اخلاقی فرزندان می گذارد و نیز راهبردهای والدین در مواجهه با آنان بطور خاص و ویژه از منظر تعلیم اسلامی پرداخته شده است.

1- مفهوم شناسی

راهبرد در لغت به معنای راهنما، رهنمون و شاقول است (دهخدا، 1363، ج 7، ص 641) و در اصطلاح به معنای به معنی تعیین اهداف و طرح نمودن برنامه ای برای رسیدن به آنهاست. به بیان دیگر راهبرد طرح درازمدتی است که برای نیل به یک هدف بلند مدت مشخص طراحی و تبیین می شود. (معین، 1387، ص 503)

فضای مجازی در لغت به معنای محیطی است که در دنیای حقیقی وجود ندارد. (عمید، 1364، ج 2، ص 178)

مفهوم فضای مجازی در اصطلاح که در واقع حاصل تکنولوژی غرب است. فضای مجازی به طور کلی به هر محیط مبتنی بر اینترنت که به کاربران امکانات تعاملی و ارتباطی فراهم می‌کند، اطلاق می‌شود. این اصطلاح در دهه‌های اخیر برای اشاره به وبسایت‌ها، شبکه‌های اجتماعی، انجمن‌های آنلاین، بازی‌های ویدئویی آنلاین، و سایر اپلیکیشن‌ها و سرویس‌های مبتنی بر اینترنت استفاده می‌شود. (ویکی پدیا)

ارزش‌های اخلاقی در لغت به معنای بها، ثمن، قیمت، مظنه، نرخ، ارج، اهمیت، اعتبار، سندیت، استحقاق،

شایستگی، قابلیت، لیاقت، منزلت در خصلت، خلق، خوی، داب، عادت، منش است (دهخدا، همان، ج 1، ص 147) و در اصطلاح به مجموعه‌ای از باورها و اصول گفته می‌شود که رفتار و نگرش فرد را در مواجهه با موقعیت‌های مختلف مشخص می‌کنند. (معین، همان، ص 93)

2- اهمیت و جایگاه

در عصر حاضر، فضای مجازی به یکی از قدرتمندترین و تاثیرگذارترین ابزارهای ارتباطی، اطلاعاتی و فرهنگی تبدیل شده است. این فضا که مرزهای جغرافیایی را درنور دیده و دسترسی به اطلاعات را به صورت آنی و گسترده فراهم آورده است، تاثیرات عمیق و چندوجهی بر جنبه‌های مختلف زندگی انسان، به‌ویژه بر نسل جوان و نوجوان، گذاشته است. یکی از مهم‌ترین و حساس‌ترین این تاثیرات، مربوط به حوزه ارزش‌های اخلاقی و معنوی است. (نوروزی، دیگران، 1396، ص 2)

در این میان، والدین به عنوان اولین و اساسی‌ترین نهاد تربیت، نقشی حیاتی و بی‌بدیل ایفا می‌کند. آنان نه تنها مسئولیت حفاظت از فرزندان در برابر آسیب‌های احتمالی این فضا را بر عهده دارند، بلکه وظیفه هدایت و توانمندسازی آنان برای استفاده صحیح و اخلاقی از ابزارهای نوین ارتباطی را نیز به دوش می‌کشند. این مسئولیت در چارچوب آموزه‌های غنی اسلام، که همواره بر اهمیت تربیت صحیح و پاسداری از ارزش‌های انسانی

و اخلاقی تاکید داشته، ابعاد عمیق‌تری می‌یابد. اسلام با ارائه چارچوبی جامع و پویا، راهکارها و اصولی را برای مواجهه با چالش‌های تربیتی در هر عصر و زمانی ارائه داده است. (بردبار، سبحانی نیا، 1404، ص 5)

بنابراین، درک عمیق این تأثیرات و به‌کارگیری راهبردهای مبتنی بر آموزه‌های اسلامی، نه تنها یک وظیفه تربیتی، بلکه یک ضرورت حیاتی برای حفظ سلامت فردی، خانوادگی و اجتماعی جامعه در عصر دیجیتال محسوب می‌شود. این پژوهش با تمرکز بر همین دغدغه، به دنبال ارائه راهنمایی‌های عملی و مستند برای والدین است تا بتوانند فرزندانی اخلاق‌مدار، آگاه و پایبند به ارزش‌های دینی در دنیای معاصر تربیت کنند. (نصیری، 1402، ص 9)

تربیت فرزندان بر اساس آموزه‌های دینی از دیرباز اهمیت فراوانی داشته است به گونه‌ای که خداوند در قرآن کریم از تلاش پیامبران پیشین برای تربیت فرزندانشان اینگونه به نیکی یاد می‌کند: «وَصَّي بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَ يُعْقِبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ» (بقره؟ 123)؛ و ابراهیم و یعقوب، فرزندان خود را به همان آئین سفارش نمودند (وگفتند: فرزندان من! خداوند برای شما این دین (توحیدی) را برگزیده است. پس (تا پایان عمر بر آن باشید و) جز در حال تسلیم (و فرمانبرداری) نمیرید.»

دین و آیین توحیدی از ابتدا، چیزی جز پایبندی به موازین و ارزش‌های اخلاقی نبوده است و تربیت فرزندان بر این آیین از موکدات اسلام است که به کرات در آیات و روایات مختلف بدان اشاره شده است. (قرائتی، 1387، ج 1، ص 207)

3- تأثیر فضای مجازی بر ارزش‌های اخلاقی

فضای مجازی با جذابیتی که دارد همگان را به خود جلب نموده و تمامی افراد را از خردسال گرفته تا کهنسال تحت تأثیر محتوای خود قرار داده است. فضای مجازی با ارائه محتواهای نامناسب و دسترسی آسان به اطلاعات، می‌تواند تأثیرات مخربی بر ارزش‌های اخلاقی در فرزندان داشته باشد همچنین، قرار گرفتن مداوم در معرض

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

1. احمدی جلفایی، حمید؛ احکام حجاب و عفت در گلستان مرجعیت؛ دوم، قم: انتشارات زائر، 1382ه.ش.
2. انصاریان، حسین؛ اخلاق خوبان؛ دوم، تهران: پیام آزادی، 1380ه.ش.
3. بن شعبه حرانی، حسن بن علی؛ تحف العقول: غفاری، علی اکبر؛ دوم، قم: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمیة بقم، مؤسسه النشر الإسلامی، 1404ه.ق.
4. پورفلاحی، محمدرضا؛ اخلاق زندگی (3): مجموعه متن های برنامه ای برای گروه های خانواده و اجتماعی؛ اول، قم: دفتر عقل، 1388ه.ش.
5. تربتی کربلایی، حیدر؛ حجاب نگاه، پوشش و روابط از دیدگاه قرآن و عترت؛ اول، تهران: مولف، 1398ه.ش.
6. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد؛ غررالحکم و دررالکلم: رجایی، مهدی؛ ج 2، دوم، قم: دار الکتاب الإسلامی، 1410ه.ق.
7. جباری، طاهره؛ فقه و زندگی 18: احکام و آداب حجاب و عفاف؛ اول، قم: نورالسجاد، 1388ه.ش.
8. حاجی محمدی، علی؛ رسانه های نوین و تحولات بین المللی؛ دوم، قم: صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهش های اسلامی، 1393ه.ش.
9. حرعاملی، محمد بن حسن؛ وسائل الشیعه: شریف رازی، محمد؛ ج 5 و 21، اول، قم: جماعة المدرسين فی الحوزة العلمیة بقم، مؤسسه النشر الإسلامی، 1424ه.ق.
10. حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد؛ تفسیر اثنی عشری؛ ج 9، اول، تهران: میقات، 1363ه.ش.

11. حسینی نیا، اقبال؛ اخلاق زندگی (2) : مجموعه متن های برنامه ای برای گروه های خانواده و اجتماعی؛
اول، قم: دفتر عقل، 1388ه.ش.
12. حق شناس، حمیدرضا؛ اخلاق اجتماعی در صحیفه سجادیه؛ اول، قم: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و
سیما، 1388ه.ش.
13. خادمی اصفهانی، اکبر؛ اخلاق اسلامی در نهج البلاغه (خطبه متقین)؛ ج1، اول، قم: نسل جوان ،
1385ه.ش.
14. دهخدا، علی اکبر؛ لغتنامه دهخدا؛ ج1 و 7، اول، تهران: ادبیات و علوم انسانی، 1363ه.ش.
15. سلیمانی، حسین؛ رهنما 118 : (ساکنان شهر اخلاق)؛ سوم، مشهد: آستان قدس رضوی، شرکت به
نشر، 1396ه.ش.
16. شاه محمد پور، صمد؛ چگونه فرزندان باحیایی داشته باشیم؛ سوم، قم: میراث انبیاء(ع)، 1395ه.ش.
17. صادقی، محمود؛ آداب و احکام وسایل صوتی و تصویری؛ اول، قم: نشر معروف، 1394ه.ش.
18. صافی گلپایگانی، لطف الله؛ آینه جمال : نگرشی بر مکارم اخلاق حضرت أباعبدالله الحسین علیه السلام؛
چهارم، قم: دفتر تنظیم و نشر آثار حضرت آیت الله العظمی صافی گلپایگانی، 1393ه.ش.
19. عمید، حسن؛ فرهنگ فارسی عمید؛ ج دوم، ششم، تهران: امیرکبیر، 1364ه.ش.
20. قرائتی، محسن ؛ تفسیر نور؛ ج 1، اول، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، 1387ه.ش.
21. کلینی، محمد بن یعقوب؛ اصول کافی :غفاری، علی اکبر؛ ج 6 ، چهارم، تهران: دارالکتب الاسلامیه،
1407ه.ق.
22. متقی هندی، علی بن حسام الدین؛ کنز العمال فی سنن الاقوال: حیانی، بکری؛ اول، بیروت: مؤسسه
الرساله، 1409ه.ق.
23. مجلسی، محمدباقر؛ بحار الانوار؛ ج 51 ، اول، تهران: دارالکتب الاسلامیه، 1315ه.ق.

24. محدث نوری، حسین بن محمد تقی؛ مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل؛ ج 14، اول، بیروت: مؤسسه آل البيت عليهم السلام لإحياء التراث، 1408 ه.ق.
25. محدثی، جواد؛ اخلاق : متن آموزش اخلاق فردی و اجتماعی؛ چهارم، قم: نورالسجاد، 1392 ه.ش.
26. مصطفوی، محمد؛ اخلاق محمدی (ص) در آینه نهج الفصاحه: 1200 حکمت و موعظه از پیامبر اعظم (ص) به همراه فهرست موضوعی؛ اول، مشهد: امید مهر، 1392 ه.ش.
27. معین، محمد؛ فرهنگ فارسی معین؛ دوم، تهران: زرین، 1387 ه.ش.
28. مکارم شیرازی، ناصر؛ اخلاق در قرآن؛ سوم، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب، 1386 ه.ش.
29. مکارم شیرای، ناصر؛ زندگی در پرتو اخلاق؛ هشتم، قم: سرور، 1389 ه.ش.

مقالات:

1. اسدی، عباس؛ بخارایی، مهسا؛ « میزان شناخت والدین دانش آموزان درباره نقش آموزشی فضای مجازی»؛ رهپویه ارتباطات و فرهنگ، 1، 1400 ه.ش.
2. بادامیان، هاله؛ دیگران؛ « تدوین مدل علی درگیری تحصیلی دانش آموزان در بستر فضای مجازی بر مبنای دیدگاه های فراهیجانی والدین، الگوهای ارتباطی خانواده و هیجانات تحصیلی»؛ دست آوردهای روان شناختی، 1، 1403 ه.ش.
3. بردبار، سهند؛ سبحانی نیا، محمدتقی؛ « آسیب های اعتقادی و اخلاقی فضای مجازی برای کودکان و راهکارهای مقابله با آن»؛ پژوهش و نوآوری در تربیت و توسعه، 1، 1404 ه.ش.
4. پاداشیان فرد، عزیزه؛ « رابطه بین تأثیرات منفی فضای مجازی و تربیت دینی خانواده ها»؛ پژوهشکده باقرالعلوم، 11، 1395 ه.ش.
5. تقی زادگان، معصومه؛ « کودک و فضای مجازی: تحلیل میانجیگری والدین در استفاده کودکان از اینترنت»؛ مطالعات فرهنگی و ارتباطات، 72، 1402 ه.ش.

6. خطیب زاده، سمیرا؛ بنی هاشمی، محسن؛ « بررسی وضعیت خانواده ایرانی در فضای مجازی: مطالعه صفحات اینستاگرامی با رویکرد روابط والدین با فرزندان»؛ راهبرد اجتماعی فرهنگی، 51، 1403 ه.ش.
7. خواجه پور، زهره؛ « تربیت الهی در دنیای دیجیتال (تأثیر زندگی دیجیتال والدین در تربیت دینی خردسالانبا تکیه بر اندیشه آیت الله مجتبی تهرانی)»؛ دو فصلنامه علمی مطالعات فقه و حقوق رسانه دانشکده رفاه، 2، 1398 ه.ش.
8. درویش زاده نوش آبادی؛ دیگران؛ « بررسی تاثیر آموزش استفاده صحیح و مدیریت زمان والدین از گوشی همراه، رسانه های اجتماعی و فضای مجازی بر الگوی دلبستگی، مشکلات رفتاری کودکان و میزان اعتیاد به اینترنت در والدین»؛ تفکر و کودک، 2، 1399 ه.ش.
9. رحیم زاده، عبدالله؛ دیگران؛ « بررسی آسیب ها و راهکارهای تاثیر فضای مجازی بر تربیت اسلامی دانش آموزان»؛ ششمین کنفرانس بین المللی علوم تربیتی، روانشناسی، مشاوره، آموزش و پرورش، 112، 1403 ه.ش.
10. سید سلطانی، میرحسام؛ « بررسی فضای مجازی به عنوان یک عامل ورزش گریز برای دانش آموزان و ارائه راهکارهای مناسب برای والدین و مربیان»؛ پژوهش های معاصر در علوم و تحقیقات، 44، 1401 ه.ش.
11. کشاورزبان، نگین؛ خانه کشی، علی؛ « رابطه تعارض با والدین و بی ثباتی هیجانی با وابستگی به فضای مجازی در دانش آموزان دختر دوره متوسطه دوم»؛ پویایی روانشناختی در اختلال های خلقی، 4، 1403 ه.ش.
12. ملاحی، نجمه؛ « نقش آموزه های دینی اسلامی در پیشگیری از آثار مخرب فضای مجازی بر خانواده»؛ فصلنامه ره آورد نو، 60، 1396 ه.ش.
13. نصیری، بهاره؛ « راهبردهای توانمندسازی والدین در زندگی رسانه ای فرزندان بر اساس دیدگاه متخصصان»؛ دین و ارتباطات، 63، 1402 ه.ش.

14. نوروزی، مجتبی؛ دیگران؛ «راهکارهای تربیت دینی در فضای مجازی با تاکید بر آموزه های قرآن و سیره رضوی»؛ فرهنگ رضوی، 19، 1396 ه.ش.